ויתנו לך כתר מלוכה

איתמר מור

המלכתו הפורמלית של המלך אכן נעשית בראש השנה. אולם המלכתו המעשית, זו שבה כל אחד ואחד מאיתנו מגלה בפועל במעשיו כי אכן ה' הוא המלך, נעשית במהלך השנה כולה ברגעים בהם אנו בוחרים להכיר במלכותו ולתת בראשו כתר מלוכה. זה נחמד לעשות תשובה באלול. מומלץ גם באדר ובתמוז.

עניינם של ימי הרחמים והסליחות הוא "התשובה". באלול אנו נזכרים ב"תשובה" ומרבים לעסוק בה, אולם התשובה היא פעולה נפשית שיהודי צריך לעסוק בה באופן תמידי. מהותה של התשובה היא התיקון, החזרה אל המקוריות ואל האיזון הנכון במידות ובנפש. ממילא מדובר בתנועה מתמשכת המלווה את האדם כל השנה, כל ימי חייו; באלול אך לא פחות מכך גם בכסלו, באייר ואפילו בחודש אדר.

ר' נחמן מברסלב מדבר אף הוא על חובתו של האדם להמצא בתשובה כל ימי חייו. אחד המקומות הבולטים בהם הוא מדגיש זאת היא בתורה ו' בליקוטי מוהר"ן ח"א, המכונה בברסלב "תורת אלול" או "תורת התשובה". התשובה, על פי ר' נחמן, מקבילה למהלך חייו של האדם. העולם בו אנו חיים הוא "עולם התיקון", והחיים הם מסע של גילוי בו האדם מתוודע לעצמו ולאלוהיו. גם אם האדם יעסוק כל ימי חייו בתכלית וישתדל ככל יכולתו שלא לחטוא, עדיין אומר ר' נחמן, בכל שלב, עם כל מחיצה שמוסרת, על כל התקדמות והזדככות, הוא עדיין יזדקק לעשות תשובה על השלב הקודם.

"בכבוד שלי"

אולם עוד בטרם אנו באים לעסוק בשאלה "מתי" או "עד כמה" צריך לעשות תשובה, ראוי ראשית לשאול: מהי התשובה? בתורה ו' ר' נחמן מתייחס גם לעניין זה, וכך הוא פותח את הדברים:

כִּי צָרִיךְ כָּל אָדָם לְמַעֵט בִּכְבוֹד עַצְמוֹ וּלְהַרְבּוֹת בִּכְבוֹד הַמָּקוֹם כִּי מִי שֶׁרוֹדֵף אַחַר הַכָּבוֹד אֵינוֹ זוֹכֶה לִכְבוֹד אֶ-לקים אֶלָּא לְכָבוֹד שֶׁל מְלָכִים, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ: "כְּבֹד מְלָכִים חֵקֶר דָּבָר" וְהַכֹּל חוֹקְרִים אַחֲרָיו וְשׁוֹאֲלִים: מִי הוּא זֶה וְאֵיזֶהוּ, שֶׁחוֹלְקִים לוֹ כָּבוֹד הַזֶּה? וְחוֹלְקִים עָלָיו שֶׁאוֹמְרִים שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַכָּבוֹד הַזֶּה. אֲבָל מִי שֶׁבּוֹרֵחַ מִן הַכָּבוֹד, שֶׁמְּמַעֵט בִּכְבוֹד עַצְמוֹ וּמַרְבֶּה בִּכְבוֹד הַמָּקוֹם, אֲזַי הוּא זוֹכֶה לִכְבוֹד אֶ-לֹהִים וְאָז אֵין בְּנֵי אָדָם חוֹקְרִים עַל כְּבוֹדוֹ, אִם הוּא רָאוּי אִם לָאו. וְעָלָיו נֶאֱמַר: "כְּבֹד אֶ-לקים הַסְתֵּר דָּבָר" כִּי אָסוּר לַחֲקֹר עַל הַכָּבוֹד הַזֶּה. וְאִי אֶפְשָׁר לִזְכּוֹת לַכָּבוֹד הַזֶּה אֶלָּא עַל יְדֵי תְּשׁוּבָה. וְעִקַּר הַתְּשׁוּבָה כְּשֶׁיִּשְׁמַע בְּזִיּוֹנוֹ, יִדֹּם וְיִשְׁתֹּק.

(ליקוטי מוהר"ן ח"א, ו)

ר' נחמן קובע כי העולם מתקיים ומטלטל מאז בריאתו בין שני קצוות. קצה אחד מכונה בדבריו "כבוד עצמו" והאחר "כבוד המקום". מה פירוש הדברים?

"המקום" הוא, כידוע, אחד משמותיו של הקב"ה, כדברי המדרש בבראשית על פרשת 'ויצא':

"ויפגע במקום"- רב הונא בשם ר׳ אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב"ה וקוראין אותו 'מקום'? שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו....

הקב"ה נמצא בכל מקום. לית אתר פנוי מינה ולכן "הוא מקומו של עולם". מאידך, המדרש קובע גם כי "אין עולמו מקומו". הקב"ה אמנם ממלא, מסבב ומחייה כל דבר ודבר בזה העולם, אולם הוא מתקיים גם בעוד אינספור עולמות ורבדים אחרים שאין לנו השגה בהם, משום שהם אינם מוגבלים בזמן או מקום. זאת ועוד: גם התגלותו של הקב"ה בתוך העולם הזה, נעשית בצורה מוסתרת. אנו רואים את הקב"ה באמצעות אינספור לבושים בהם הוא מתלבש: מציאויות, אנשים, מקרים, מקומות ותופעות. האמונה מאפשרת למאמין לראות את הופעתו של הקב"ה בכל אלה, וממילא ברגע שישנו גילוי שכזה הרי זה "כבוד המקום". מי שאיננו מאמין, לעומת זאת, מעניק לכל ההופעות הללו הסברים שכליים, הגיוניים, טבעיים או מקריים. כשהאדם מחליט שלא להכיר ב"כבוד המקום", ממילא מתקיימת מציאות של "כבוד עצמו"- כבודו של האדם.

ר' נחמן אומר כי מהות התשובה היא: "למעט בכבוד עצמו ולהרבות בכבוד המקום". אם נעמיק בדברים נראה כי מציאות של חטא מתאפשרת רק כאשר ישנו "כבוד עצמו". התגברות ה"אגו", תחושת ה"אני אמלוך", ההרגשה של האדם כי הוא קובע את הכללים ומצייר את המציאות, ממילא גורמת לו לעשות דברים שאינם מתיישבים עם "כבוד המקום". גם אדם המכונה "דתי", עלול לעגל פינות. זה קורה במקומות בהם "כבוד המקום" כרוך בחוסר נוחות, או בעניינים שאליהם "לא מתחברים" או ש"לא מבינים" אותם, או כאלה הנראים "לא הגיוניים". אם מה שעומד במרכז הוא "כבוד עצמו", ממילא אין "כבוד המקום".

כדי להרחיב מעט את היריעה, נעיר כי הביטוי "כבוד המקום" איננו מתייחס רק למה שמוכנה "שמירת תורה ומצוות". הקב"ה הוא המקום, הוא המציאות, הוא כותב ומפיק אותה בפועל יום-יום. גם אנו קמים כל יום לעוד פרק בסרט הגדול של חיינו, חדורים בתחושת "אגו" עצומה כאילו אנו בעלי שליטה מוחלטת במה שעומד לקרות. "אגו" איננו דבר רע. תחושת "כבוד עצמו" היא חיונית לאדם כדי שיוכל לפעול ולקדם את העולם. יחד עם זאת, היהודי נתבע לזכור, כל העת, כי הוא עושה רק עד מקום שידו משגת. את השליטה המלאה על התוצאות אין לאף אחד. כשאדם מודע לכך, הוא מסוגל לכוף את ראשו כלפי המציאות, גם כשהיא לא מסתדרת בדיוק כפי שהוא רוצה. שם בנקודת המפגש שבין התכנון לבין המציאות, מתגלה האם האדם חי ב"כבוד עצמו" או ב"כבוד המקום". זה נשמע קל, אבל זה ממש ממש לא כך. השאלה שעולה מן הדברים היא קשה: אם הגבול הוא כה דק; אם המעבר בין "כבוד המקום" ל"כבוד עצמו" הוא כל כך שברירי ועדין, כיצד ניתן לדעת האם במעשי ובבחירות שלי אני תובע את כבוד עצמי או מכיר בכבוד המקום? בעניינים גדולים כמובן שאין מקום להתלבטות. "סור מרע ועשה טוב" - וממילא נמצאת עסוק ב"כבוד המקום". אולם מה בנוגע לבחירה בין שתי אפשרויות טובות? או בין שתי אופציות שאף אחד מהן לא נראית מניחה את הדעת? מה פה "כבוד המקום" ומה "כבוד עצמו"?

התשובה אותה נותן ר' נחמן היא: מחלוקת. אדם התובע את כבוד עצמו תמיד יהיה מי שיחלוק עליו ויאמר כי הוא לא ראוי לכבוד הזה. מחלוקת יכולה להיות גם מצד האדם על עצמו. לדוגמא: אדם המקפיד לאכול אוכל מועיל ובריא, העומד בפני פיתוי בצורת עוגת קצפת. ההיענות לפיתוי תהיה ביטוי ל"כבוד עצמו". היכולת לגלות איפוק תוך דחיית הפיתוי תהיה ביטוי ל"כבוד המקום". אם בסופו של דבר, אותו אדם יחליט כן לאכול את העוגה, לא משנה איזה תירוץ הוא יתן לעצמו ברגע נתון על מנת להצדיק את ההחלטה, ברוב המקרים, מיד לאחר האכילה, הוא יצטער ויתחרט. המחלוקת הפנימית שלו על עצמו תבוא ותשאל: "למה עשית את זה

לעצמך? איך הצלחת ליפול בשטות שכזאת? האם ההנאה הרגעית באמת הייתה שווה?" לעומת זאת, כשאדם בוחר באופציה הנכונה, גם אם היא פחות נוחה, בדרך כלל עתידה להוולד מכך תחושת סיפוק עצומה.

מלך העולם?

ממשיך ר' נחמן ואומר כי בנקודת ההכרעה שבין האיפוק לכניעה, בין "כבוד עצמו" ל"כבוד המקום", נמצא הביזיון. הרגע שבו אדם דוחה את מה שהוא רוצה, את מה שהוא חושק בו, לטובת אמת גדולה, הוא רגע קשה. אם קשה לנו לוותר לאנשים, שערו בנפשיכם כמה קשה לאדם לוותר על רצונותיו מפני "כבוד המקום"; לדחות דחפים אישיים מפאת רעיון מופשט, שיש רבים שחולקים על עצם קיומו. הרגע הזה הוא רגע של ביזיון. זהו רגע צרוף, שאם מצליחים לעמוד בו, הפרופורציות שבין אלוקים ואדם חוזרות למקומן הטבעי. האדם כף את ראשו כלפי המציאות, נכנע לה לא מתוך כעס או עצבות, אלא מתוך ענווה. הוא מכיר בכך שיש רק "כבוד המקום" וכי כל גילוי מצידו של "כבוד עצמו", הוא לא יותר מפיקציה שהוא עצמו יצר ובסכלותו גם האמין בה.

לפני כמה שנים צפיתי בתוכנית טלויזיה שראיינו בה את אחד האנשים העשירים ביותר במדינת ישראל. האיש סיפר כי בכל ימי חייו הייתה לו רק פעם אחת בה הוא חווה הפסד. היה זה ברגע בו רעייתו נפטרה כשהיא בידיו, לאחר שנתיים של מאבק במחלה קשה. לא היה דבר שהוא חסך בנסיון להציל את חייה. הוא הטיס רופאים מכל רחבי העולם במטוסו הפרטי. הוא דאג לכך שאת השנה האחרונה לחייה היא תבלה רק איתו, בתנאים הטובים ביותר, תוך כדי מסע מתמשך סביב העולם על היאכטה הפרטית שבבעלותו. ועדיין, למרות הכל ברגע האמת, כך הוא סיפר, התחוור לו כי "מלאך המוות לא לוקח שוחד". הנה לנו רגע שכזה, של בזיון צרוף. ככל שהאדם בטוח יותר ב"כבוד עצמו", ממונו, מעמדו, חשיבותו וכו', כך תהיה בהתאם עוצמת הבזיון שהוא יחוש כשהדברים לא יסתדרו כפי שהוא תכנן. מי שמבין זאת וחי כך, לא כועס על פקקים בכביש (כי את מי אפשר להאשים, אחרי הכל?); הוא לא מתעצבן כשמדברים אליו בצורה שאיננה תואמת בדיוק את ציפיותיו; הוא מסוגל להכיל שינויים פתאומיים בסדר היום מבלי לגלות עצב, כעס או היסטריה. הוא מודע לכך, שבכל מקרה, כל הזמן, אין באמת "כבוד עצמו". לכולנו יש תוכניות ויומנים מלאים. זה טוב ויפה, אך חובה לזכור כל העת כי ישנו נתון אחד לא סגור: האם נהיה פה בכלל מחר בבוקר? אנו חיים בתחושה ברורה שכן. ובכן, יש חמישים אחוז שדווקא אומרים ההיפך.

בא ר' נחמן ומדגיש את נקודת ההכרעה, את הרגע בו מתרחש המאבק בתוך האדם בין "כבוד עצמו" ל"כבוד המקום", ומורה לנו להקשיב לבזיון ואז "לידום ולשתוק". התרופה לביזיון שנוצר בנקודת המפגש בין הרצון הפרטי לזה האלוקי; בין ה"אגו" האנושי לציווי העליון, בין "כבוד עצמו" ל"כבוד המקום", היא כפיפת הראש בהכנעה ובשתיקה.

למלך אין כתר

וממשיך ר' נחמן וכותב:

כִּי לֵית כָּבוֹד בְּלֹא כ"ף והכ"ף הוּא כֶּתֶר, בְּחִינַת אֶהְיֶה, בְּחִינַת תְּשׁוּבָה... כִּי אֶהְיֶה דָּא אָנָא זָמִין לְמֶהֱוִי, הַיְנוּ קֹדֶם הַתְּשׁוּבָה עֲדַיִן אֵין לוֹ הֶוְיָה כְּאִילּוּ עֲדַיִין לֹא נִתְהַוָּה בָּעוֹלָם, כִּי טוֹב לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא מִשֶּׁנִּבְרָא. וּכְשֶׁבָּא לְטַהֵר אֶת עַצְמוֹ וְלַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה, אָז הוּא בִּבְחִינַת אֶהְיֶה הַיְנוּ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ הֶוְיָה בָּעוֹלָם הַיְנוּ אָנָא זָמִין לְמֶהֱוִי. וְזֶה בְּחִינַת כֶּתֶר ... בְּחִינַת תְּשׁוּבָה.

(ליקוטי מוהרן, שם)

כשמשה רבינו ע"ה מקבל מריבונו של עולם את הציווי להוציא את בני ישראל ממצרים, הם מנהלים בינהם משא ומתן ארוך על השליחות ועל נכונותו של משה לקבלה. בשלב מסויים, פונה משה לה' ושואל אותו:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱ-לֹקִים: הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱ-לֹקֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ, מָה אֹמַר אֲלֵהֶם? וַיֹּאמֶר אֱ-לֹקִים אֶל מֹשֶׁה: אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה. וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם.

(שמות ג, יג-יד)

"אהי -ה" הוא שם קדוש, אחד משמותיו של הקב"ה. בתיקוני זהר מפורש השם הזה כך: "אהיה - דא אנא זמין למהוי" (בתרגום לעברית: אני עתיד להיות). לפי פירוש זה, שם "אהי-ה" הוא ביטוי למציאות שבה כביכול הקב"ה עדיין לא התהווה. זהו דבר מזעזע ומקומם לומר אותו. וכי קיומו של הקב"ה תלוי בזמן, במקום או במציאות כל-שהיא? האם קיומו של הקב"ה תלוי ביציאתם של בני ישראל ממצרים, שכעת הוא מגדיר את עצמו למשה רק בבחינת אהי-ה?

התשובה שר' נחמן נותן היא חד- משמעית. כן! כל עוד אין מי שמניח כתר בראשו של המלך, הרי שהוא רק עתיד להיות, כי אין מלך בלא עם. יש כאן פוטנציאל, אבל הוא עדיין לא ממומש בצורה מלאה. יש מלך אבל הוא בגלות. גם אצל האדם

הפוטנציאל הזה לא מומש כל עוד הוא לא עושה תשובה וממליך עליו את הקב"ה. הרי כל מטרתו של עם ישראל היא להיות "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ" (שמות יט, ו'). אם עם ישראל מועל בשליחותו, הרי שאין טעם למציאותו של העם הזה עלי אדמות. כל מטרתה של האומה היא "עַם זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ." (ישעיהו מג, כא), וכשהיא איננה עושה זאת, הרי זה **"כְּאִילּוּ עֲדַיִין לֹא נִתְהַוָּה בָּעוֹלָם, כִּי טוֹב לוֹ שֶׁלֹּא נִבְרָא מִשֶּׁנִּבְרָא"** (ליקוטי מוהרן תורה ו').

עולם שאין בו תשובה, שאין בו תנועה מתמדת של חתירה מ"כבוד עצמו" ל"כבוד המקום", הוא עולם שבו הקב"ה כביכול "רק" עתיד להיות. כדי שיהיה מלך, צריך שיהיה מי שיכיר בו ובמלכותו. שיהיה מוכן להעדיף את כבוד המקום על פני כבוד עצמו.

אבל איך עושים זאת?

אומר ר' נחמן: "כי לית כבוד בלא כ"ף". את המילה "כבוד" לא ניתן לכתוב ללא האות כ'. זהו דבר פשוט. מה מבקש ר' נחמן ללמדנו בציון עובדה זו? יש כאן עומק הקשור בכל מה שדברנו עליו עד כה. ר' נחמן מדגיש כי בעולם הזה אין הופעה של כבוד, כל עוד אין מי שכף את ראשו ומבטא בכך את הכבוד שהוא רוחש. "כי לית כבוד בלא כ"ף". הכ"ף הזאת, ההכנעה, כפיפת הראש, הוויתור, דווקא היא, אומר ר' נחמן, היא בחינת "כתר", הספירה הגבוהה ביותר בהשתלשלות העולמות. אדם כף את ראשו, מעדיף את "כבוד המקום" על "כבוד עצמו" ובכך הוא ממליך את ריבונו של עולם ומניח, כביכול, בראשו כתר מלוכה.

לכאורה הקב"ה לא צריך שנעשה זאת. הרי הוא המלך בכל מקרה. אבל מהו מלך בלא עם? מה זה משנה אם הוא "מקומו של עולם" אם אין מי שמכיר בכך? זוהי תפקידה של התשובה, אומר ר' נחמן. זו הסיבה בגללה אי אפשר לעולם ללא תשובה וזו הסיבה בגללה התשובה מלווה אותנו במשך כל השנה, לכל אורך חיינו.

ר' מנחם מנדל מקוצק ענה פעם לשאלה "היכן אלוקים נמצא" במילים: "בכל מקום בו נותנים לו להכנס". התשובה יפה ומוכרת, אך עדיין ניתן להקשות שהרי "מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ" (ישעיהו ו', ג)? התשובה היא שכדי שמלכות ה' תתגלה בפועל נדרשת תנועה רצופה מ"כבוד עצמו" ל"כבוד המקום", בכל נקודות חיינו, בלימוד, במשפחה, בעסקים, בזמן הפנוי, בייחסנו לאנשים וכו'. כך מכניסים בפועל את הקב"ה לאותם מקומות. מעדיפים את "כבוד המקום" על "כבוד עצמו".

ויתנו לך כתר מלוכה

אחד מהשיאים של ראש השנה בהיכל הישיבה, בשנים האחרונות, מתרחש בחזרת הש"ץ כשהישיבה כולה פוצחת בשיר "ויתנו לך כתר מלוכה" בלחן הידוע של הרב שלמה קרליבך זצ"ל. השיר שהופך לריקוד ונמשך דקות ארוכות, מלהיב את הלב ואת הנוכחים. הרגליים מתרוממות, הקולות רועמים, הקושי של התפילה הארוכה נשכח לפתע, והלב יוצא ומשתוקק להמליך בפועל את רבונו של עולם ולתת כתר מלוכה בראשו. זהו רגע מרגש, ללא ספק. אולם ראוי לזכור כי ההמלכה האמתית לא נעשית באותם רגעים. אני מעז לומר אפילו כי רובה לא נעשית בראש השנה. ראש השנה הוא ביטוי. נקודת מגוז שכל השנה מתנקזת אליה, אולם ההמלכה האמתית מתרחשת בכל רגע ורגע בו אנו בוחרים לתת כתר מלוכה בראשו של הקב"ה, תוך העדפת כבודו על כבודנו. זה מתרחש לא רק באלול ותשרי. זה קורה גם בכסלו, באייר ובאדר. זה קורה בסתם יום של חולין, בחדרי חדרים, במקומות בהם רק אתה וריבונו של עולם תדעו מה בסופו של דבר הועדף: "כבוד עצמו" או "כבוד המקום". זה לא תופס כותרות. לא מקבלים על זה קרדיט. זוהי המלכה שקטה וכואבת. כזו שיש בה בזיון ושתיקה. אבל כזו המולידה "כבוד אלוקים". זוהי תשובה. מי שעובד בהמלכתו של הקב"ה במהלך כל השנה, יוכל מן הסתם גם לרקוד יותר טוב ב"ויתנו לך כתר מלוכה".

לפני כמה שנים שמעתי ראיון עם אשה מפורסמת, חסידת ברסלב, שחזרה בתשובה לפני כמעט שני עשורים. המראיין (החילוני) פתח ושאל את אותה אשה: "אז מתי בעצם עשית תשובה?" היא חייכה וענתה לו: "פעם אחרונה לפני עשר דקות".

***איתמר מור**, מחזור כ"ג, עורך מוסף השבת של צהר'*